

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБЕРІГАЧІВ ТА РЕЄСТРАТОРІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Полюхович В.І., к.ю.н., ст.наук.співробітник

НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядаються питання правового регулювання окремих видів депозитарної діяльності на фондовому ринку України.

Ключові слова: депозитарна діяльність, зберігач, реєстратор, поєднання видів професійної діяльності.

Полюхович В.И. ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХРАНИТЕЛЕЙ И РЕГИСТРАТОРОВ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ / НИИ частного права и предпринимательства НАПрН Украины, Украина

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования отдельных видов депозитарной деятельности на фондовом рынке Украины.

Ключевые слова: депозитарная деятельность, хранитель, регистратор, совмещение видов профессиональной деятельности.

Polyukhovych V.I. SEPARATE QUESTIONS OF LEGAL REGULATION OF ACTIVITY OF KEEPERS AND REGISTRARS IN THE SHARE MARKET OF UKRAINE / Scientific research institute of private law and business of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine

The article considers questions of legal regulation of separate kinds of depository activity in the share market of Ukraine.

Key words: depository activity, the keeper, the registrar, overlapping of kinds of professional work.

У межах професійної депозитарної діяльності нижнього рівня значну забезпечувальну функцію операцій на фондовому ринку відіграють зберігачі та реєстратори. Розглянемо особливості їх правового статусу та можливості по уніфікації цих видів депозитарної діяльності.

У світовій практиці правове регулювання діяльності зберігачів в окремих випадках не виділяється окремо, здійснюється в межах регулювання діяльності депозитаріїв (США, Росія). Водночас в країнах, де існує дворівнева система депозитарної діяльності, як правило, виділяється правове регулювання кастодіальної діяльності – діяльності зберігачів (Франція, Казахстан). В українській депозитарній системі є багато запозичень з європейської (французької) практики, а тому інститут зберігачів дістав свій розвиток.

Основною особливістю правового статусу зберігача в українському законодавстві, на відміну від інших професійних учасників фондового ринку, є в певній мірі похідний характер його діяльності, яка для ліцензіата не є основним видом діяльності та не може бути виключним видом діяльності. Тобто, право на отримання ліцензії зберігача мають особи, що вже отримали ліцензії на інші види професійної діяльності та банки. Так, згідно з частиною 17 ст.1 Закону України «Про Національну депозитарну систему» зберігач – банк, торговець цінними паперами або реєстратор, який має ліцензію на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо тих цінних паперів, що належать йому, так і тих, які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунку в цінних паперах. Також чинне законодавство передбачає додаткові обмеження залежно від сфери діяльності зберігача. Наприклад, щодо активів ІСІ, то їх зберігачем може бути тільки банк, що отримав ліцензію на здійснення депозитарної діяльності зберігача цінних паперів (ст.50 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди»).

Чи не основну інфраструктурну роль у процесі становлення фондового ринку України, приватизаційних процесах, здійснення акціонування підприємств займала депозитарна діяльність з ведення реєстру власників іменних цінних паперів. Реєстратори зіграли велику роль при створенні системи реєстрації права власності при формуванні баз даних власності на цінні папери.

Модель інфраструктури фондового ринку, яка створювалась в Україні, спиралася на американський досвід і передбачала створення одночасно двох інститутів нижнього рівня депозитарної діяльності – реєстраторів та зберігачів. Діяльність реєстратора і на сьогодні залишається суттєвою складовою депозитарної діяльності в Україні, проте із закінченням масової приватизації, все більшим запровадженням бездокументарної форми обігу цінних

паперів її значення зменшується, а депозитарні функції учасників нижнього рівня депозитарної системи все більше переходять до зберігачів. Також, практична реалізація норм статті 20 Закону України «Про акціонерні товариства» щодо переходу на виключно бездокументарну форму акцій товариств є однією з передумов, що стимулюють трансформацію реєстраційної діяльності у діяльність зберігачів, сприяють уніфікації цих видів професійної діяльності на фондовому ринку. На думку фахівців, у зв'язку з цим у реєстраторських компаній є два шляхи трансформації: ставати зберігачами або створювати консалтингові фірми для обслуговування існуючих клієнтів [1]. Вважаємо, що необхідно стимулювати уніфікаційні процеси також шляхом встановлення відповідних норм щодо професійної діяльності. На нашу думку, необхідність цього зумовлена фактичним дублюванням депозитарних функцій та, на сьогоднішній час, невиправданим розпорошенням депозитарної діяльності, адже природним є те, що той хто зберігає цінні папери, відповідно володіє всією необхідною інформацією про них, а тому і введення реєстру є об'єктивною складовою діяльності зберігача. Також діяльність зберігачів є більш універсальною, адже вони обслуговують усіх без винятку акціонерів, а не лише емітентів, а бездокументарна форма існування акцій не передбачає наявності сертифіката акцій та пов'язаних з цим можливих маніпуляцій. Водночас, формування реєстрів власників за бездокументарними цінними паперами є контрольованим на двох рівнях депозитарної системи. Більш того, діючи норми передбачають поєднання депозитарної діяльності зберігача та реєстратора цінних паперів, а визначені в п.10 розділу I Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку [2] фактично передбачають взаємозв'язок та взаємообумовленість цих видів професійної діяльності. Це проявляється в тому, що в ряді визначених даним підзаконним актом випадків поєднання професійної діяльності зберігача та реєстратора при втраті чинності однієї з ліцензій автоматично визнається не чинною відповідно інша ліцензія. Безумовно це має пояснення в тому, що сама діяльність зберігача обумовлена необхідністю її поєднання з іншими видами, про що сказано вище, але це є також додатковим свідченням частого як практичного поєднання, так і правового взаємопов'язаного існування цих видів професійної діяльності в діяльності одного господарюючого суб'єкта.

Якщо порівнювати господарсько-правовий зміст діяльності реєстратора і зберігача, то по суті завдання реєстратора – облік прав для власників, які не є активними інвесторами (наприклад, фізичні особи, які придбали цінні папери в порядку приватизації) в цінні папери. Підставою обліку цінних паперів у реєстратора є договір з емітентом, а безпосередні власники є пасивними учасниками цих відносин. Підставою обліку цінних паперів у зберігача є договір з власником. Тому облік цінних паперів у зберігача має бути привабливішим для інвестора через збільшення спектру послуг, можливість торгівлі таких цінних паперів на організованому ринку, забезпечення „поставки проти оплати”. Тому відносини зберігача і власника цінних паперів є більш змістовними. Безумовно, за отримуваних послуг від зберігача власник повинен платити. Власники цінних паперів, що обліковуються в реєстратора, оплати самого обліку не проводять, однак і додаткових послуг такі власники не отримують. Оплата здійснюється власником цінних паперів при умові перереєстрації права власності на цінні папери. Всі інші затрати здійснюються емітентом. Головним призначенням реєстратора є забезпечення прав власників цінних паперів при реалізації прав за цінними паперами (в першу чергу корпоративних) [3].

Реєстроутримувачем здійснюється реєстрація прав за іменними емісійними цінними паперами в системі реєстру власників іменних емісійних цінних паперів шляхом внесення та (або) зміни інформації на рахунках у цінних паперах. Зберігачем здійснюється реєстрація прав за іменними емісійними цінними паперами у системі депозитарного обліку – обліковому реєстрі власників цінних паперів шляхом внесення та (або) зміни інформації на рахунках у цінних паперах. Депозитарій цінних паперів, який здійснює ведення депозитарного обліку для зберігачів, зобов'язаний зареєструватися в системі реєстру власників іменних цінних паперів за цим випуском в якості номінального утримувача (п.6 ст.9 Закону України «Про Національну депозитарну систему»). Взаємовідносини депозитарію цінних паперів з реєстроутримувачами визначаються крім нормативно-правових актів ДКЦПФ також договором про взаємодію депозитарію цінних паперів з реєстроутримувачем. Це також сприяє уніфікації депозитарного договору між зберігачем та депозитарієм і договору між реєстратором та депозитарієм. Така уніфікація сприяє поступовому стиранню відмінностей між реєстраторами і зберігачами.

З урахуванням того, що в сучасній Україні дерегуляція підприємницької діяльності є одним з основних напрямів комплексного реформування економіки України, а однією з її складових є спрощення та оптимізація дозвільних процедур, вважаємо, що об'єднання в межах однієї ліцензії (а відповідно в межах одного процесу по її отриманню) діяльності зберігача та реєстратора буде суттєвим кроком на цьому шляху. Безумовно, мова не йде про формальне скасування в один день виду професійної діяльності – діяльності щодо ведення реєстру іменних цінних паперів, але про нормативне закріплення певного, можливо трирічного терміну об'єднання, уніфікації діяльності (відповідних функцій та повноважень) реєстратора та зберігача в межах професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності зберігача цінних паперів з запровадженням змінених ліцензійних умов щодо цієї діяльності.

Щодо існуючого стану правового регулювання професійної діяльності реєстраторів цінних паперів вважаємо необхідним зробити декілька зауважень та пропозицій.

На сьогодні чинне законодавство України визначає виключний перелік осіб, що мають право здійснювати діяльність по веденню реєстру власників іменних цінних паперів. Зокрема Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням ДКЦПФР від 17 жовтня 2006 року № 1000 [4], передбачає, що повноваження реєстроутримувача можуть здійснювати:

- емітент, що має ліцензію на ведення реєстру власників випущених ним іменних цінних паперів;
- реєстратор;
- зберігач активів інституту спільного інвестування;
- компанія з управління активами корпоративного інвестиційного фонду відкритого типу.

Проте на професійній основі діяльність по веденню реєстру власників іменних цінних паперів здійснює лише ліцензований реєстратор.

Як слідує з наведеного переліку законодавець надає певні преференції ведення реєстрів інститутів спільного інвестування. З цього приводу зазначимо, що в ст.54 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» визначено право зберігача вести реєстр власників іменних цінних паперів ІСІ без отримання ліцензії, а також право здійснювати таку діяльність компанією з управління активами самостійно без отримання ліцензії у випадку, коли кількість акціонерів ІСІ (ПІФ) не перевищує 500 осіб, тобто має місце застосування загальної норми щодо можливості ведення реєстру емітентом. При цьому не вимагається отримання ліцензії на ведення емітентом власного реєстру власників іменних цінних паперів. Загалом, такі виключення із діючого загального порядку щодо ведення реєстрів, поєднання видів діяльності без отримання відповідних ліцензій дещо не співпадають з принципами дозвільного характеру (обов'язковості ліцензування) професійної діяльності на фондовому ринку, проте наведене свідчить, на наш погляд, по-перше, про обґрунтованість нашої тези про спільні риси та можливість об'єднання професійної діяльності зберігача та реєстратора, а, по-друге, про можливість скасування ліцензування діяльності з ведення власного реєстру власників іменних цінних паперів, а запровадження застосування спрощеного порядку отримання дозволу ведення власного реєстру емітентом лише на підставі погодження цієї діяльності Комісією, а можливо навіть за умови повідомлення останньої емітентом.

Також, у зв'язку з тим, що зберігачами, діяльність яких часто поєднується з діяльністю реєстраторів, часто виступають банки, а тому останні виконують функції реєстрова та отримують відповідні ліцензії необхідним є закріплення цього порядку не тільки на підзаконному рівні (що здійснено, у тому числі, і в Порядку та умовах видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку), але в нормах Закону України «Про Національну депозитарну систему», де частину 6 п.1 ст.2 Закону України після слів «крім депозитарної» слід доповнити словами «та банківської діяльності». Такі ж зміни необхідно внести і до частини 1 п.2 гл.2 Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності, а саме діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів, затверджених рішенням ДКЦПФР від 26.05.2006 № 348 [5].

Звернемо увагу ще на один аспект ліцензування діяльності з ведення емітентом власного реєстру власників цінних паперів. Як вже вказано вище Положення про діяльність з обліку прав власності на іменні цінні папери та депозитарну діяльність передбачає можливість ведення емітентом власного реєстру, якщо кількість власників іменних цінних паперів емітента не перевищує 500 осіб. Аналогічна за своєю правовою природою норма наведена нами і щодо права КУА вести реєстр власників іменних цінних паперів ІСІ (ПІФ). Проте в п.1 гл.6 розділу III Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку передбачає, що ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності, а саме діяльності з ведення власного реєстру власників іменних цінних паперів, може отримати емітент, якщо ведення власного реєстру передбачено статутом заявника й кількість власників іменних цінних паперів у сукупності з усіх випусків цінних паперів емітента не перевищує 150 осіб. Тобто з одного боку емітент може вести власний реєстр якщо кількість акціонерів не перевищує 500 осіб, але отримати ліцензію на цю діяльність можливо лише за умови, якщо кількість акціонерів не перевищує 150 осіб, а тому фактично при перевищенні числа 150 емітент зобов'язаний укласти договір з професійним реєстратором. Вважаємо, що в даному випадку нормативним актом, що має меншу юридичну силу (рішення ДКЦПФР) фактично звужено обсяг правового регулювання нормативного акту, що має більшу юридичну силу (Указ Президента України) та відповідно має місце звуження прав емітентів на ведення власного реєстру власників цінних паперів. Тому пропонуємо внести зміни до п.1 гл.6 розділу III Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку і визначити кількість власників іменних цінних паперів, при якій емітент має право на самостійне ведення реєстру в кількості, що перевищує 500 осіб.

В якості короткого узагальнення результатів дослідження правового регулювання діяльності зберігачів та реєстраторів зазначимо, що процеси розвитку біржової справи та національної депозитарної системи зумовлені необхідністю вирішення питань системного забезпечення та гарантування дотримання законних прав власників цінних паперів – інвесторів, реалізації інтересів учасників фондового ринку. Чітке визначення та розподіл прав та обов'язків професійних учасників, обґрунтоване господарською доцільністю та інтересами ринку в цілому поєднання видів професійної діяльності, уніфікаційні процеси на фондовому ринку як у сфері професійної діяльності, так і в формах випуску цінних паперів, технологіях обліку прав власності на них, мають вирішити завдання консолідації торгівлі цінними паперами на організованому ринку, розбудови національної депозитарної системи, а в результаті якісного зростання фондового ринку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальова В. Жовтневий переворот для акцій / В. Ковальова // Урядовий кур'єр № 68 від 14 квітня 2010 року. – С. 7.
2. Про затвердження Порядку та умов видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дублікату та копії ліцензії / Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.05.2006 № 345 / Офіційний сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0890-06>
3. Посполітак В. Концептуальні підходи до реформування національної депозитарної системи України / Україна фінансова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufin.com.ua/arhiv.htm>.
4. Про затвердження Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів / Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.10.2006 № 1000 / Офіційний сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0049-07>
5. Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності, а саме діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів / Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.05.2006 N 348 / Офіційний сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0973-06>